

Старостенко Г.Г.

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії,
Національний університет державної фіскальної служби України

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

В статті розглянуто специфіку функціонування світового ринку праці в умовах глобальних перетворень суспільного ринку, проаналізовано стан та законодавче забезпечення трудової міграції, виявлено особливості та наслідки нелегальної міграції, що мають як негативні так і позитивні наслідки. Особливий наголос робиться на правовій захист населення та визначення основних напрямів державної міграційної трудової політики.

Ключові слова: світовий ринок праці, міграція, трудова міграція, міждержавна міграція глобалізація.

Постановка проблеми та її актуальність.

Актуальність дослідження міграційного процесу зумовлена негативними тенденціями, що спостерігаються в Україні, зокрема зниження економічного, демографічного, культурного потенціалу країни. Найгірші негативні наслідки трудової міграції – торгівля людьми, примусова праця, сексуальне рабство, що призводять до збільшення захворювань, зменшення тривалості життя та – як наслідок – деформації вікової структури населення. Незважаючи на те, що в Україні здійснюються заходи щодо запобігання негативним наслідкам трудової міграції, вона все ще залишається великою проблемою для суспільства. Актуальним є питання стосовно соціального захисту наших співвітчизників за кордоном. Адже, працюючи за кордоном, а часто і перебуваючи за кордоном нелегально, українські громадяни стають мішенню для зловживань працедавців, а також і прямого пограбування, яким часто займаються такі ж вихідці з України. Саме це зумовлює потребу детального вивчення впливу кожної складової міграційного процесу, на підставі чого можливе розроблення державної політики захисту населення в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами міграції займаються представники різних наук – соціологи, економісти, демографи, політологи. Особливо значні та відомі дослідження і публікації українських вчених: Е. Лібанової, В. Онісієнка, Т. Петрової, С. Пирожкова, О. Познякова, С. Мельника, О. Малиновської, О. Овчинникової, М. Стасюк, а також роботи зарубіжних вчених: Є. Фільрозе, Ягельського (Польща); Д. Боуга (США); Є. Валковича (Угорщина), А. Сові (Франція) та інших. Даними дослідженнями охоплюються міграційні процеси та явища, в основному, крізь призму демографічного, меншою мірою – соціально-економічного та етнічного напрямів. Але недостатньо висвітлюються специфіка функціонування світового ринку праці в умовах глобальних перетворень суспільного розвитку, що призводять до

таких негативних наслідків як: примусова праця, торгівля людьми, трудове рабство тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації міжнародний ринок праці являє собою новий рівень розвитку ринку робочої сили, який забезпечує посилення зв'язків між країнами світу. Значний розвиток світового господарства спричинив активізацію участі країн у задоволенні потреб економік світу в робочій силі незалежно від місця проживання людини. Тому особливої актуальності набуває потреба вивчення сучасних тенденцій розвитку міжнародному ринку праці.

Невирішеним в даний час є питання взаємозв'язку між глобалізацією і положенням найманих працівників на ринку праці. До проблем, які вимагають детального дослідження в даний час, відноситься проблема державного регулювання ринку праці в умовах зростаючого впливу глобалізації і обґрунтовується необхідність підвищення його ефективності.

Слід зазначити, що подальший розвиток економіки України на основі ринкових відносин призведе до широкого використання окремих правил інституційної теорії. Сучасна соціально-економічна криза довела, що в умовах відкритості економіки стратегічним сектором, що вимагає захисту з боку держави, є ринок праці. У зв'язку з цим виникає необхідність перегляду методів захисту національного ринку праці в умовах глобалізації [1, с. 348].

Ринок праці – це не тільки механізм регулювання попиту на робочу силу та її пропозиції, сукупність відносин, сформованих між найманими робітниками і роботодавцями в зв'язку з трудовими умовами і найманням, але разом з тим – це соціально-економічний механізм, котрий потребує захисту від негативних наслідків глобальних перетворень.

Під впливом глобалізації у світовому господарстві по суті формується нове середовище. Поряд із традиційним пошуком ринків збуту тепер іде напружений пошук цінних видів ресурсів, серед яких перше

місце належить інформаційним ресурсам та їхнім носіям – людям. Компанії, що діють у високотехнологічних видах економічної діяльності, посилено полюють за інтелектуальними ресурсами. Без них тепер не можна вижити в конкурентній боротьбі. Виникає попит на добре підготовлених спеціалістів, котрі можуть засвоювати великі обсяги інформації, володіють технікою її обробки.

Важливою особливістю сучасного міжнародного ринку праці є те, що національні ринки робочої сили країн із розвинутою ринковою економікою задовольняють попит на неї не тільки власного, національного, а також іноземного капіталу. У США, наприклад, одним із вагомих факторів, що стимулює приплив іноземних приватних інвестицій, є наявність у цій країні висококваліфікованих робітників найрізноманітніших спеціальностей, без яких неможливе сучасне високотехнологічне виробництво.

В різних країнах світу сформувалися нині великі групи найманої робочої сили, що визначаються як «*транснаціональна робоча сила*». Цим професійним кадрам притаманна висока міжнародна мобільність: вони готові у будь-який момент задовольнити попит на робочу силу з боку підприємств, розташованих у різних районах світу. Такі групи робочої сили утворилися, наприклад, у країнах Азії, Західної Європи, Африки, в районі мексико-американського кордону. Умови їх найму, як правило, досить вигідні підприємцям, хоча у багатьох випадках ці працівники отримують доволі високу заробітну плату, частину якої вони переказують своїм сім'ям на батьківщину [4].

Світова фінансова криза, яка виникла в умовах поширення ролі глобалізації у формуванні рівня соціально-економічного розвитку країн, підсилила нестабільність і суперечливість ситуації на міжнародному ринку праці у сфері міжнародної міграції. Вона зумовила не тільки скорочення потреб у трудовій міграції, але й відчутне погіршення стану родин мігрантів-годувальників, що повертаються на батьківщину. Найвідчутнішим є вплив кризи на становище жінок-мігрантів, оскільки вони зайняті переважно в сферах, де безробіття зростає найвищими темпами (сфера послуг, охорона здоров'я тощо).

Стан міжнародного ринку праці визначається такими тенденціями: значне скорочення зайнятості та зростання безробіття внаслідок поширення світової економічної кризи; суттєва диференціація секторальних структур зайнятості за країнами світу; зростання частки зайнятих у секторах послуг і скорочення в аграрному секторі та в промисловості; поширення нестандартних форм зайнятості та самозайнятості.

Усезростаюча відкритість національних економік в умовах посилення глобалізації світової економіки перетворили соціально-трудові відносини в сучасному світі, національні ринки праці в фактори, що потребують потужного державного регулювання.

У зв'язку з процесами глобалізації значно змінився напрямок розвитку ринку праці. Глобалізація

світової економіки помітно повпливала на стан і розвиток ринку праці. У зв'язку з цим, заснований на всезростаючому впливу глобалізації на ринок праці повинні бути досліджені в розрізі взаємодії й інших форм міжнародних економічних відносин, визначити точки їх дотику та напрямки подальшої оптимізації з метою зниження впливу негативних явищ глобалізації на функціонування окремих інститутів регулювання міжнародних зв'язків

Міграційна проблема відноситься до глобальних проблем сучасності, адже переміщення населення між державами стосується всіх континентів земної кулі, а отже об'єднання зусиль всіх країн світового співтовариства є необхідною умовою вирішення проблем, пов'язаних із глобалізацією світового ринку праці. Якісні зміни, що відбуваються в динаміці й характеристиках міжнародної міграції робочої сили й обумовлені впливом глобалізації (а саме: збільшенням відкритості національних економік, частковим вирішенням політичних й регіональних конфліктів, над швидким розвитком комунікаційної інфраструктури) призвели до збільшення масштабів процесів міграції людських ресурсів та їх динамізму. Новим явищем, що набуває розвитку в умовах глобалізації економіки є транснаціоналізм мігрантів.

Міграція робочої сили є індикатором реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті суспільства. Виділяють такі етапи трудової міграції з України:

– перший етап – до 1990 року, це період відтоку представників інтелектуальної та культурної еліти – вчені, музиканти, художники та ін.;

– другий етап 1990–1993 роки, характеризується відтоком професіоналів з вищою освітою, який був дуже чисельним;

– третій етап розпочався після 1994 року. У цей період еміграційна хвиля охопила робітників – будівельників, водіїв, слюсарів, поварів та різноробочих.

– четвертий етап з 2006, це зростання довгострокових мігрантів з високим рівнем освіти та професійного досвіду. Він продовжується до цього часу.

Паралельно з цим існує міграція громадян до України:

– першу хвилю становлять громадяни, які з різних причин були депортовані з України, але хочуть повернутися і набути громадянства;

– до другої категорії належать вимушені переселенці з тих країн, на території яких проходять воєнні дії та трапляються катастрофи (землетруси, повені);

– до третьої категорії належать саме нелегальні мігранти на Захід. Зважаючи на своє географічне положення, Україна стає, так званою, транзитною країною. Її використовують для нелегального транзиту мігрантів, наркотиків, зброї;

– четверту міграційну хвилю становлять бізнесмени, торговці з різних країн, а також особи, які в'їжджають до України з метою працевлаштування.

Міжнародна міграція забезпечує перерозподіл трудових ресурсів відповідно до потреб країн й регіонів,

що динамічно розвиваються, концентрує активне і працеспроможне населення в головних економічних центрах. Завдяки міграції можливим є: освоєння нових районів та їх природно-ресурсного потенціалу; підвищення матеріального добробуту населення; професійне зростання десятків мільйонів людей. Надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку таких країн як: Канада, Австралія, США, ПАР, Аргентина мала і має саме міжнародна міграція. Так, населення Ізраїлю збільшується в значній мірі завдяки припливу іммігрантів. Проте не можна не враховувати й негативних наслідків міграційних процесів що проявляються у надмірному розростанні великих міст у країнах-реципієнтах, демографічному старінню і фемінізації населення в країнах-донорах. До того ж адаптація іммігрантів до нових умов майже завжди супроводжується значними труднощами, а нерідко і конфліктами на етнічній і конфесійній основі. Масова еміграція населення призводить до депопуляції, а також до дефіциту трудових ресурсів.

Експортуючи власну робочу силу, Україна неминує імпортуватиме іноземну робочу силу, що підтверджує відповідна динаміка, представлена вище. Впровадження у виробництво закордонних технологій, освоєння «ноу-хау», створення вільних економічних зон, спільних підприємств та їх участь у приватизації сприяють припливу із-за кордону бізнесменів, управлінців, комерсантів та інших фахівців, але бідність та права незахищеність гальмують ці процеси.

У цілому іноземна робоча сила відіграє істотну роль у соціально-економічному розвитку країни. Іноземні працівники створюють частину валового внутрішнього продукту, забезпечують певну конкурентоспроможність на ринку окремих промислових товарів, сфери послуг, що пов'язане з низькою вартістю їх робочої сили.

У найбільших масштабах праця мігрантів закресована в будівництві, торгівлі, громадському харчуванні, промисловості, сільському господарстві, на транспорті, підсобних роботах і прибиранні територій у комунальному господарстві. При цьому слід зазначити тенденцію до зниження частки трудових мігрантів у промисловості й галузях реального сектору економіки й відповідного росту їх питомої ваги в торгівлі і в сфері послуг, тобто на робочих місцях, що не вимагають серйозних професійних знань, але здатних швидко забезпечити досить високий заробіток.

Однією з основних проблем ринку праці в Україні є гіпертрофовані масштаби нелегальної зайнятості в національній економіці й економіці приймаючих країн. На законних підставах працюють не більш 10–15% від реального числа трудових мігрантів України. Потіки нелегальних трудових мігрантів створюють безліч проблем економічного й соціального характеру. Серед них злочинність і загострення міжнародних відносин. Досить відчутним став вплив іноземної робочої сили на кон'юнктуру ринку праці. У контексті глобальних міграційних явищ слід зазначити й ще один дуже важливий

аспект – це негативний вплив нелегальної міграції з країн Азії в Україну на європейські міграційні процеси. При існуючому безвізовому режимі в'їзду мігрантів із країн СНД Україна стає транзитним пунктом для «нелегалів» із країн Середньої й Центральної Азії в Європу. У таких умовах ЄС, природно, зацікавлений у наведенні порядку з нелегальною міграцією в країні.

Як було відмічено, що дослідження міграційного процесу зумовлені негативними тенденціями, що спостерігаються в Україні, зокрема зниження економічного, демографічного, культурного потенціалу країни. Найгірші негативні наслідки трудової міграції – торгівля людьми, примусова праця, сексуальне рабство, що призводять до збільшення захворювань, зменшення тривалості життя та – як наслідок – деформації вікової структури населення. Незважаючи на те, що в Україні здійснюються заходи щодо запобігання негативним наслідкам трудової міграції, вона все ще залишається великою проблемою для суспільства. Актуальним є питання стосовно соціального захисту наших співвітчизників за кордоном. Адже, працюючи за кордоном, а часто і перебуваючи за кордоном нелегально, українські громадяни стають мішенню для зловживань працедавців, а також і прямого пограбування, яким часто займаються такі ж вихідці з України. Саме це зумовлює потребу детального вивчення впливу кожної складової міграційного процесу, на підставі чого можливе розроблення державної політики захисту населення в цьому напрямі.

За експертними оцінками, за кордоном протягом останніх років працює приблизно 7–8 млн. громадян України. Наведена цифра обґрунтовується даними, розрахованими на підставі статистичної та адміністративної інформації, про чисельність та економічну активність населення, даними консульських установ щодо громадян України, які перебувають за кордоном, і даними суб'єктів господарської діяльності, які займаються посередництвом у працевлаштуванні громадян України за кордоном. При цьому більшість українських громадян працюють у країнах СНД (зокрема в Російській Федерації) та країнах Східної та Західної Європи. Таким чином, основними країнами працевлаштування останнім часом виступають Російська Федерація, Польща, Чеська Республіка, Білорусь, Італія, Португалія, Німеччина, Словаччина, Греція, Іспанія [5, с. 196].

Українська робоча сила виявилась досить конкурентоспроможною на ринку праці за кордоном. Однією з основних переваг є її дешевизна. Привабливість українських мігрантів також є у тому, що за рівнем культури, ментальністю вони близькі до сусідніх центральноєвропейських народів. Трудові мігранти України – це високоосвічені та висококваліфіковані фахівці (80% мають повну вищу або базову вищу освіту). Вони працюють переважно у таких видах економічної діяльності, як транспорт, будівництво, торгівля, переробна промисловість.

Через недосконале законодавче врегулювання правового статусу окремих категорій мігрантів вони перебувають в Україні у невизначеному, фактично нелегальному становищі.

З проголошенням незалежності був прийнятий Закон України «Про громадянство» від 18 січня 2001 року. Прийнявши цей закон, Україна стала перед проблемою перебування на її території іноземців, осіб без громадянства. Це зумовило прийняття нового закону «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р.

З прийняттям Конституції правові акти, регламентуючі питання громадянства та міграції були впорядковані та приведені у відповідності до конституційних норм.

Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституція України вперше визначила конкретний предмет міграційного права – регулювання міграційних процесів. У пункті 10 статті 92 Конституції закріплено, що винятково законами України визначаються засади регулювання демографічних та міграційних процесів. Таким чином в Україні покладено початок міграційному праву.

Кодекс законів про працю в статті 8 закріпив, що трудові відносини працюючих іноземних громадян регулюються законодавством та міжнародними договорами.

Але виходячи з економічної, соціально-політичної ситуації, яка склалася в Україні, то на даний час проблемам міграції на державному рівні, (а саме на законодавчому рівні) приділяється найменше уваги, що спонукає розквіту нелегальної трудової міграції.

Законодавчі акти, які прийняті і ратифіковані Верховною Радою України, не в повній мірі, можна сказати поверхово, регулюють міграційні процеси. Аналіз міграційної ситуації в Україні показує, що вона розвивається набагато швидше, ніж органи, які повинні її регулювати. За таких умов все очевиднішою стає загроза того, що ситуація може вийти з-під контролю.

Україна фактично лише починає формувати своє міграційне законодавство. На цьому етапі вкрай необхідно проаналізувати і врахувати відповідний міжнародний досвід. Важливою складовою міграційної політики України має бути міжнародне співробітництво, врахування загальносвітових тенденцій регулювання міграційних процесів.

У нових умовах розвитку міграційних процесів старі інститути їх регулювання, такі як, жорсткий пас-

портний режим, прописка, обмеження виїзду за кордон – втрачають своє значення.

У зв'язку із глобалізацією зростає кількість вивільнених працівників. Це зумовлюється кризою у підприємстві, а саме: зупинкою підприємств, скороченням виробництва, закриттям приватних фірм (фірм з іноземним капіталом), що, в свою чергу, сприяє не тільки легальному виїзду робочої сили за кордон і зменшенням напруги на ринку праці в Україні, а й нелегальній міграції з метою працевлаштування в країнах Європи.

Висновки. Отже, наслідки трудової міграції далеко не однозначні. Так, збільшення грошової маси за рахунок мігрантів призводить до зростання цін, дешеві імпортні товари, привезені “човниками”, створюють конкуренцію товарам вітчизняного виробництва. Орієнтовані на споживання гроші мігрантів лише незначною мірою мають інвестиційне чи кредитне використання. Вплив заробітків за кордоном на розвиток дрібного бізнесу є вкрай скромним внаслідок податкового тиску, відсутності дешевих кредитів, труднощів із реєстрацією підприємства, зневіри громадян у майбутнє малого бізнесу. Зовнішня трудова міграція руйнує трудові колективи, сім'ї, здатна спричинити дефіцит робочої сили у певних видах економічної діяльності та регіонах.

Аналіз сучасного стану міжнародного ринку праці дозволив дійти висновку, що він перебуває у незадовільному стані. На першому місці серед негативних тенденцій, які гальмують економічний розвиток країн світу, є значне зниження зайнятості й підвищення рівня безробіття. Тому тільки активна політика у сфері зайнятості, упровадження нестандартних форм зайнятості та створення нових робочих місць є передумовою зниження рівня безробіття та підвищення економічної активності робочої сили.

Суперечливість явища трудової міграції підводить до висновків про те, що основний зміст політики держави у відповідній сфері має полягати у мінімізації її негативних наслідків, максимальному використанні позитивних для громадян (у тому числі – працівників-мігрантів) та суспільства результатів.

Список літератури:

1. Байжолова Р. Повышение эффективности государственного регулирования национального рынка труда в условиях глобализации / Р.Байжолова // Актуальні проблеми економіки. №10(136), 2012. – С. 344–352.
2. Міграційний рух населення України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2013. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі [Текст] : монографія / Б.М. Юськів. – Рівне: видавець О.М. Зень, 2009. – 476 с.
4. Globalizing management. Eds. V. Pucik, N. Tichy, C. Barmet. N.Y., 1992.
5. Смутчак З.В. Проблема трудової міграції: позитивні та негативні наслідки для економіки. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2018. Вип. 2. С. 192–198.

СПЕЦИФИКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МИРОВОГО РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассматривается специфика функционирования мирового рынка труда в условиях глобальных преобразований общественного рынке, проанализировано состояние и законодательное обеспечение трудовой миграции, выявлены особенности и последствия нелегальной миграции, имеющих как отрицательные так и положительные последствия. Особый упор делается на правовую защиту населения и определение основных направлений государственной миграционной трудовой политики.

Ключевые слова: мировой рынок труда, миграция, трудовая миграция, межгосударственная миграция глобализация.

SPECIFIC FUNCTIONING OF THE WORLD LABOR MARKET IN CONDITIONS OF GLOBAL TRANSFORMATIONS OF SOCIAL DEVELOPMENT

The article deals with the specifics of the functioning of the world labor market in the context of global transformations of the social market, analyzed the state and the legislative provision of labor migration, characteristics and consequences of identified illegal labor migration, which have both negative and positive aspects. Special gradient produced in the legal security of the main directions of the state labor migration policies.

Key words: world labor market, migration, labor migration, interstate migration, globalization.